

Mila Oiva
9.11.2018

Vuosi 1968 Itä-Euroopassa

Vuonna 1968 Puolan ulkomaankauppaministeriön virkamiehet olivat huolestuneita. Huolta aiheuttivat puolalaiset kulutustavaroiden tuottajat, joista osa ajatteli, että Neuvostoliittoon saattoi yhä viedä mitä tahansa kulutustuotteita. Samalla kaikki indikaattorit osoittivat, että neuvostoliittolaiset kuluttajat olivat entistä laatu- ja muotitietoisempia, ja siis vaativampia asiakkaita. Suurella vaivalla luotu mielikuva puolalaisista tuotteista moderneina ja tyylikkäänä uhkasi romuttua, kun ajattelemattomat tuottajat lähettivät huonolaatuisimmat tuotteensa Neuvostoliittoon. Virkamiesten mielestä oli tärkeää, että puolalaiset vientikauppiat ottivat huomioon vuosikymmenen kuluessa tapahtuneen hitaan, mutta merkittävän muutoksen Neuvostoliiton kulutustuotemarkkinoilla.

Yksittäisten kaupallisten kysymysten rinnalla Itä-Euroopassa tapahtui vuonna 1968 paljon muutakin. Itse asiassa Itä-Euroopassa kuohui. Tapahtumat Puolassa, Jugoslaviassa ja Tšekkoslovakiassa syöpyivät lähtemättöminä ihmisten mieliin.

Itä-Euroopan vuoden 1968 tapahtumat alkoivat lopputalvesta Puolan Kansallisteatterista Varsovasta, jonka ohjelmistosta Puolan romantiikanaikaisen kansallisrunoilijan Adam Mickiewiczin näytelmä *Esi-isien muistojuhla* vedettiin pois liian nationalistisena. Maaliskuussa opiskelijat ja intelligentsija alkoivat protestoida tätä vastaan vaatimalla mielenosoituksissa lievempää sensuuria ja suurempia poliittisia vapauksia. Varsovasta alkaneet protestit levisivät muihin yliopistokaupunkeihin ja useat oppilaitokset menivät solidaarisuuslakkoon. Eskaloituvan tilanteen rauhoittamiseen hälytetyt poliisi ja työläiskaartit tukahduttivat mielenosoitukset. Lopputuloksena 2700 henkilöä pidätettiin, joista osa sai vankilatuomiot ja kapinan johtajat menettivät opiskelu- ja työpaikkansa. Tapahtumat laukaisivat kansallismielisen ja antisemitistisen intelligentsijaa vastaan osoitetun julkisen kampanjan. Useita juutalaista alkuperää olevia työntekijöitä irtisanottiin yliopistojen ja armeijan palveluksesta. Tämän seurauksena Puolasta muutti noin 15 000 ihmistä ulkomaille.

Kuohuvan vuoden tapahtumat jatkuivat etelämpänä, kun jugoslavialaiset opiskelijat menivät lakkoon kesäkuussa 1968. Erään väkivaltatapauksen suututtamina he osoittivat mieltään poliisiväkivaltaa,

opiskeluoloja ja työttömyyttä aiheuttaneita talousuudistuksia vastaan. Toisin kuin Puolassa, Jugoslaviassa johtajat antoivat myöten osalle opiskelijoiden vaatimuksista. Tilanteen rauhoituttua kuitenkin seurasi rankaisutoimia ja monet opiskelijajohtajat erotettiin yliopistosta ja puolueesta.

Itä-Euroopan kuohuvasta vuodesta 1968 Tšekkoslovakian tapahtumat ovat varmaankin parhaiten suomalaisten tietoisuudessa. Kun Alexander Dubček valittiin maan johtoon tammikuussa 1968, hän aloitti kattavat uudistukset rakentaakseen *ihmiskasvoista sosialismia*. Uudistukset menivät muiden sosialististen maiden johtajien mielestä liian pitkälle, ja Varsovan liiton maista Neuvostoliiton, Puolan, Bulgarian, Unkarin ja Itä-Saksan joukot miehittivät Tšekkoslovakian elokuussa 1968. Miehityksessä kuoli yli sata ihmistä ja noin viisi sataa loukkaantui vakavasti. Miehitys perusteltiin *Brezhnevin doktriinin* nimissä, jonka mukaan yhden sosialistisen maan luisuminen kohti kapitalismia uhkasi kaikkia sosialistisia maita, ja siksi naapurien täytyi turvautua voimakeinoihin estääkseen epätoivottu kehitys. Miehitys murensi monen vasemmistolaisen uskoa sosialismiin ja aiheutti voimakkaita vastalauseita ympäri maailmaa.

Vaikka Puolan, Jugoslavian ja Tšekkoslovakian esimerkit olivat erillisiä tapahtumia, joissa maiden sisäisillä kehityskuluilla oli suuri merkitys, näiden tapahtumien välillä on myös yhtäläisyyksiä. Nuoret Puolassa ja Jugoslaviassa kapinoivat vanhempien yhteiskuntaa vastaan. Poliitikassa jyrkän linjan edustajat väänivät kättä pehmeämmän linjan kannattajien kanssa. Nämä eri ajattelutapojen väliset ristiriidat olivat pitempien kehitysjakumoiden tulosta. 1960-luvun kuluessa Itä-Euroopan maissa – kuten myös muualla maailmassa – oli tapahtunut suuria muutoksia, jotka muuttivat ihmisten kokemus- ja ajattelumaailmaa, ja ajoivat vastakkainasetteluihin ja kriiseihin.

1950-luvun puolivälistä vuoteen 1968 kestäneellä ajanjaksolla Itä-Eurooppa oli muuttunut paljon. Stalinin kuoleman jälkeen vuonna 1953 alettiin uskoa moniarvoisempaan sosialismiin. Talousjärjestelmiä uudistettiin ja ihmisten elinolosuhteita ryhdyttiin kohentamaan rakentamalla uusia moderneja asuinalueita. Ajatuksena oli uudistaa sosialistista järjestelmää niin, että se vastaisi paremmin ideaalia hyvinvoivasta työtätekevästä kansasta.

Poliittisen ja ideologisen muutoksen lisäksi tapahtui merkittäviä sosiaalisia muutoksia. Kaupungistuminen tapahtui monissa Itä-Euroopan maissa Suomen lailla vasta toisen maailmansodan jälkeen. Kun yhä suurempi osa väestöstä asui kaupungeissa, opiskeli kaupunkilaiseen ammattiin ja kulutti vapaa-aikaansa kaupunkilaisen tavoin, kaupunkikulttuurista tuli valtavirtaa. Neonvalot, kahvilat, ja valmiina ostettavat vaatteet yleistyivät Varsovasta Vladivostokiin. Itäeurooppalaiset johtajat tukivat kulutustuotteiden ja jopa luksustuotteiden valmistusta 'socialismin menestyksen' merkkeinä. Tämän seurauksena kansalaiset

alkoivat vaatia yhä parempilaatuisia tavaroita ja palveluja normaaliin elämään kuuluvina asioina. Televisio muutti vapaa-ajanviettotottumuksia ja populaarikulttuuri hyväksyttiin vähitellen osaksi laajempaa kulttuurin kirjoa. Valtiolliset levymerkit julkaisivat klassisen musiikin ohella yhä enemmän kevyttä musiikkia ja hipit ja minihameet aiheuttivat laajaa polemiikka lehtien yleisöosastoilla. Itäeurooppalaiset alkoivat yhä enenevässä määrin matkustaa turisteina ulkomaille, joko sosialistisiin naapurimaihin, tai jopa Länsi-Eurooppaan. Ruohonjuuritason kokemukset ulkomaista laajensivat maailmankuvia.

Nämä 1960-luvun kuluessa laajalla rintamalla tapahtuneet muutokset aiheuttivat ristiriitoja eri ajattelutapojen välillä. Kysymys siitä miten pitkälle uudenlaista moniarvoisuutta voitiin hyväksyä osana sosialistista yhteiskuntaa, ja kuinka tärkeää oli ottaa huomioon kylmän sodan vastakkainasettelu ja vahvistaa oman leirin yhtenäisyyttä, tuotti erilaisia vastauksia. Osalle stalinismin aikaisen tasapainon ja sosialistisen leirin samankaltaisuuden säilyttäminen olivat niin tärkeitä että ne tuli säilyttää vaikka voimakeinoin. Vuonna 1968 ajattelutapojen ristiriidat konkretisoituivat eri muodoissa Puolassa, Jugoslaviassa ja Tšekkoslovakiassa. Puolalaisten ulkomaankauppavirkamiesten havainnot Neuvostoliiton muuttuneista elinolosuhteista ja opiskelijamellakat kietoutuivat hienosyisesti yhteen.

Myös vuoden 1968 dramaattisilla tapahtumilla oli pitkäkestoisia vaikutuksia. Tšekkoslovakian miehitys merkitsi monille ihmiskasvoisen sosialismin toiveen murskautumista, ja sitä että sosialistiset maat olivat lopunperin poliittisesti sidottuja Moskovan vetämään linjaan. Samalla kyvyttömyys ratkaista ristiriitoja väkivallattomasti johti yhteiskuntien jakautumiseen viralliseen ja epäviralliseen piiriin. Ihmisten menettäessä toivonsa uudistaa sosialismia järjestelmän puitteissa oppositio toiminnasta tuli varteenotettavampi vaihtoehto. Vuoden 1968 Puolan nuorisomellakoissa pidätetyt Adam Michnik ja Jacek Kuroń jatkoivat toimintaansa Solidaarisuusliikkeen parissa, joka puolestaan oli yksi Itä-Euroopan kommunismin kaatajista.